

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده هنر و معماری

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد ادبیات نمایشی

بررسی جنبه های نمایشی جنگ دوازده رخ در شاهنامه فردوسی

پروژه عملی : نگارش نمایشنامه

خط مقدم نبرد

بهنام غلامی

استاد راهنما:

دکتر سید حبیب اله لزگی

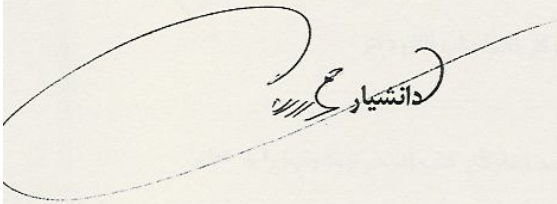
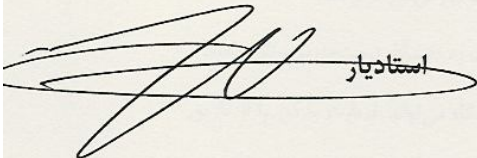
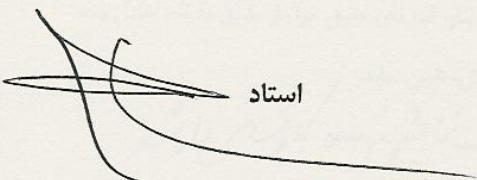
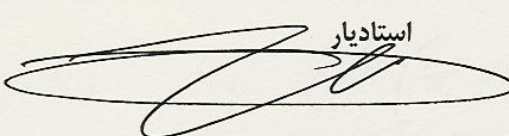
استاد مشاور:

دکتر مصطفی مختاباد

اردیبهشت 1389

تأیید اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیئت داوران نسخه نهایی پایان آقای بهنام غلامی تحت عنوان بررسی جنبه‌های نمایشی جنگ دوازده رخ در شاهنامه فردوسی - پروژه عملی: نگارش نمایشنامه «خط مقدم نبود» را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد تأیید می‌کنند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	دکتر سید حبیب الله لزگی	استادیار	
۲- استاد مشاور	دکتر سید مصطفی مختاباد	دانشیار	
۳- استاد ناظر	دکتر علی شیخ مهدی	استادیار	
۴- استاد ناظر	دکتر محمود طاووسی	استاد	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر علی شیخ مهدی	استادیار	

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته اربابیت نمایش است که در سال ۱۳۸۹ دانشکده هنر و محیط زیست دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر سید حبیب اله زکری، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر مصطفی مختابار و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر توبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه

مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب بینام غلام دانشجوی رشته اربابیت نمایش مقطع کارشناسی ارشد

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: بینام غلام

تاریخ و امضا: ۱۳۸۹، ۲، ۲۰

آیین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاستهای پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عنوان پایان نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدیدآورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تأیید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان نامه/ رساله نیز منتشر می شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکدهها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکدهها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آیین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافتهها در جشنوارههای ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تأیید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

اینجانب رشته ورودی سال تحصیلی مقطع دانشکده متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آیین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافتههای علمی مستخرج از پایان نامه/ رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آیین نامه فوق‌الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هرگونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله براساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هرگونه اعتراض را از خود سلب نمودم. «۸۷/۱۵»

امضاء:

تاریخ: ۱۳۸۹/۲/۲۰

چکیده:

این پایان نامه به بررسی جنبه های نمایشی جنگ دوازده رخ در شاهنامه فردوسی می پردازد . در ابتدا تعریف جنگ از دیدگاه های مختلف و نگاه فردوسی به مقوله جنگ آورده شده است و در ادامه انواع ادوات جنگی ، ساخت آنها و مزایایی که جهت پیشبرد اهداف و پیروزی در جنگ بررسی و تحلیل می شود . سپس خصوصیات جنگ در شاهنامه و ایران باستان ، شیوه های جنگیدن و عناصر نمایشی جنگ در داستان دوازده رخ و شاهنامه و همچنین چگونگی سیر داستانهای شاهنامه و قهرمانانش مورد ارزیابی قرار می گیرد. در این پایان نامه در راستای آشکار شدن موضوعاتی از قبیل پیرنگ ، شخصیت ، کشمکش ، جنگ بین پهلوانان داستان ، گفتگو ، بحران و مکابره مطالبی ارایه گردیده است . در انتها نیز بررسی مکان ، زمان ، فضا و حالت جنگ دوازده رخ صورت گرفته است .

کلیدواژه :

شاهنامه ، دوازده رخ ، نمایشی ، جنگ ، شخصیت ، کشمکش

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
1	مقدمه و کلیات تحقیق 1- فصل اول:
4	جنگ و نگاه فردوسی به آن
5	1-1- تعریف جنگ
9	2-1- جنگ از نگاه فردوسی
	2- فصل دوم:
11	ادوات جنگی میدان در شاهنامه
12	1-2- پهلوانان و نبرد افزار
13	2-2- ساخت نبرد افزار
14	3-2- ساخت افزار آلات خاص
15	4-2- دژها و باروها
17	5-2- جنگ افزارهای جادویی و شکست ناپذیر
18	6-2- راه گشایی سلاح
19	7-2- جنگ افزار عاملی برای شناسایی
19	8-2- جنگ افزار در حکم نماد
20	9-2- سلاح در حکم نام
20	10-2- سخن گفتن با جنگ افزار
21	11-2- جنگ افزار و بی مهری هایش
	3- فصل سوم:
23	جغرافیای میدان جنگ و چگونگی شکل دهی و چینش دو طرف مخاصمه
24	1-3- جنگ و عوامل آن
27	2-3- آگاهی از شرایط
28	3-3- ایجاد انگیزه در سپاهیان
33	4-3- گزینش صحیح مکان استقرار
34	5-3- تقسیم سپاهیان
35	6-3- حرکت سپاه
35	7-3- چینش سپاه

4- فصل چهارم:

38	ساختار و عناصر نمایشی توصیفی جنگ در شاهنامه و داستان دوازده رخ
39	1-4 - عناصر نمایشی در شاهنامه و داستان دوازده رخ
49	2-4 - پیرنگ
51	3-4 - شخصیت
52	4-4 - کشمکش
53	5-4 - پیچیدگی (گره افکنی و گره گشایی)
57	6-4 - تقابل گودرز و پیران
67	7-4 - پیکار دوازده رخ
74	8-4 - ویژگی های جنگ دوازده رخ
112	- نتیجه گیری
114	- پیشنهادات
115	- فهرست منابع و مآخذ
119	-موضوع عملی : نگارش نمایشنامه خط مقدم نبرد
150	- چکیده انگلیسی

مقدمه و کلیات تحقیق :

قصه‌ها ، افسانه‌ها و اسطوره‌های ادبیات کهن ایرانی ، پشتوانه غنی ادبیات نمایشی به شمار می‌روند . موضوعاتی هم چون عشق ، نفرت ، حسد ، خشم ، آز ، پاکدامنی ، آلودگی ، خیانت و ساده‌دلی موضوعات عمومی همه عصرها و همه نسل‌ها بوده و هست . در واقع رمز ماندگاری این آثار، بیان درد مشترک همه ی انسان‌هاست . اما علاوه بر توجه به مسایلی که در ظرف زمانی خاص نمی‌گنجد ، شیوه بیان (ساختار) این نوشته‌های گران سنگ نیز از مهم‌ترین عوامل ماندگاری آنها محسوب می‌گردد و در میان این موارد ارزشمند ، داستان‌های شاهنامه از قابلیت‌های نمایشی شگرفی برخوردارند . بی‌جهت نیست اگر طی قرون متمادی ، شرح داستان‌های شاهنامه رونق بخش مجالس نقالی بوده و نقاشان این دیار، هزاران طرح را با الهام از شاهنامه بر دیوار قهوه‌خانه‌ها و سپیدی اوراق کتاب‌ها نقش زده‌اند و بی‌شک از میان سه دوره‌ی اسطوره‌ای ، پهلوانی و تاریخی شاهنامه ، داستان‌های پهلوانی سهم به‌سزایی در ماندگاری این شهرت حکیم توس داشته است .

شاهنامه نه تنها به عنوان حماسه‌ای ایرانی مطرح است که می‌توان آن را به علت وسعت دید شاعرش ، کارنامه‌ی انسان در همه‌ی عالم دانست . در تحقق جنبه‌های این اثر نه تنها ایرانیان و تورانیان بلکه تقریباً همه‌ی ملت‌های باستانی در کار هستند . این امر سبب شده که نه تنها ایرانیان بلکه بیگانگان نیز این اثر جهانی را به عنوان یک اثر عظیم بپذیرند . تنوع مطالب و موضوعات در این منظومه همواره سبب آن شده تا پژوهش‌های متعددی در داخل و خارج ایران در خصوص این اثر سترگ صورت پذیرد . موضوعاتی که در شاهنامه پدیدار گشته هیچگاه رنگ گهنگی به خود نمی‌گیرد و راه تحقیق و پژوهش را بر اهل آن مسدود نمی‌دارد .

اما باید به این امر اذعان داشت که تنوع مطالب و موضوعات در شاهنامه یکی از عوامل کندی پیشرفت در شناخت آن بوده است ، همان گونه که انبوهی ابیات و حجم بسیار در مطالعه کردن ، آن را برای همگان دشوار کرده است .

امروزه پژوهش های زیادی نسبت به شکل شناسی شاهنامه ، نوع نگاه حکیم فردوسی به جهان ، جنگ های شاهنامه صورت می گیرد . اما آنچه معلوم است زاویه هایی است که هنوز بر پژوهشگران نا معلوم می باشد . در این تحقیق ما بر آن شدیم که شاهنامه فردوسی را از بعد نمایشی آن مورد بررسی قرار دهیم و تنها یک داستان آن را برگزیدیم و آن گاه که شروع به نوشتن کردیم بر ما مشخص شد که چقدر شاهنامه فردوسی عظیم و چه موضوعات پنهانی دارد که تا به حال آشکار نشده است . در واقع پژوهشگران با رجوع به شاهنامه می توانند آثاری را خلق کنند که تأثیری شگرف بر جهان معاصر بگذارد . از این رو بر ماست که شاهنامه فردوسی را با دیدی بهتر بنگریم و تحقیقات و پژوهش های دقیق تری نسبت به این اثر عظیم داشته باشیم تا بتوانیم زاویه های پنهان این اثر را آشکار سازیم

همچنین از میان نسخ موجود که با ارزش ها و چگونگی های گوناگون از اثر شگرف و بی مانند فردوسی مطابقت دارند ، نسخه ای که دکتر سعید حمیدیان از چاپ مسکو تصحیح نموده ، به لحاظ رعایت حدود و موازین خاصی به رفع نا هماهنگی ها و حتی نادرستی های رسم الخط اقدام نموده به عنوان مرجع در این پایان نامه قرار گرفته است .

سوالات تحقیق :

- آیا عناصر نمایشی در میدان جنگ کمکی به بیان داستان دوازده رخ کرده است ؟
- آیا جنگ و قابلیت های آن به لحاظ روایی و صحنه ای و نمایشی می تواند به صورتی ساختاری و کنش مند در آید ؟

- آیا می شود در تئاتر و هنر های نمایشی دیگر (سینما) از این امکان صحنه ای استفاده کرد؟

- آیا جنگ و دفاع می تواند به صورت نمایشی در آید که عوامل باز دارنده و ضد جنگ را ایجاد نماید؟

فرضیه ها / پیش فرض ها :

- عناصر نمایشی میدان جنگ در داستان دوازده رخ توانسته است به روایات داستان کمک کند .

- جنگ و قابلیت های دراماتیک آن می تواند به لحاظ روایی و صحنه ای به صورت ساختاری و هدفمند در آید و در جهت کنش بخشی صحیح به کار رود .

- از امکان صحنه ای و میدانی جنگ می توان در تئاتر و هنر های نمایشی استفاده بسیاری کرد .

- می توانیم از جنگ و دفاع به صورتی نمایشی به عنوان عاملی باز دارنده از جنگ استفاده نماییم .

روش تحقیق :

روش تحقیق تاریخی - تحلیلی می باشد .

فصل اول:

جنگ و

نگاه فردوسی به آن

1-1 تعریف جنگ:

جنگ گسترده تر از آن است که بتوان برای آن تعریفی واحد در نظر گرفت؛ زیرا جنگ لایه های گوناگون اجتماع را تحت الشعاع خود قرار می دهد، از اینرو هر یک از گروه ها، جنگ را متناسب با نگرش خویش تعریف کرده اند. جامعه شناسان جنگ را کنشهای متقابل اجتماعی در نظر گرفته اند که از ارتباطات متقابل اجتماعی دو یا چند تن از افراد بشر پدیدار می گردد.

از نظر مردم شناسان جنگ بین کلیه ی اقوام ابتدایی و در همه نقاط وجود داشته است و به منزله ی ابزاری برای حفظ استقلال اجتماعات کوچک، علیه دشمنان به منظور اظهار قدرت سیاسی برتر و سلطه بر دیگران بکار رفته است.

از دیدگاه فلاسفه یونان اعم از هراکلیتوس و افلاطون و ارسطو، جنگ ابزار مشیت الهی تلقی می شده است. این فلاسفه بین بندگان و بردگان تفاوت ماهوی قایل بوده اند. دولت ها، شهر را قبل از هرچیز سازمان دفاعی و دژی جمعی می پنداشتند و جنگ را در راه حفظ حد و مرز آن امری ضروری و حتمی می شمردند. (عسگری، 1387، ص 22)

آنچه که امروزه از جنگ تلقی می شود: عبارت است از درگیری نظامی بالفعل، تعمدی و گسترده بین اجتماعات نظامی، بنابراین درگیری و تنش بین دو نفر در عصر جدید جنگ محسوب نمی شود. امروزه جنگ معنایی گسترده تر از چنین تنش هایی دارد.

آن که جنگ می افروزد در پی نابودی ارزش ها، آرمان و هستی طرف مقابلش برمی خیزد انگیزه اش نابودی و عدم است. و آن که در سوی دیگر ایستاده است برای پاسداری و ماندگاری

خود و آرمان ها و ارزش هایش به پا می خیزد و با نثار خون و جان ، پایداری می کند . همانگونه که گفته شد جنگ نابودگری های گسترده و ماندگار و همه سویه ای را به همراه خود می آورد .

داوری درباره ی ماهیت دو سویه ی جنگ در تمامی آثاری که درباره ی جنگ نوشته شده اند به چشم می خورد . مثلاً گفته اند با آغاز جنگ یکسری وسایل و ابزار پدید می آیند که در زمان جنگ و همچنین پس از جنگ در معاملات بازرگانی و اقتصادی می تواند بسیار کارگشا باشد . ویل دورانت عقیده دارد که جنگ : « سطح شجاعت و شدت و قساوت و هوش و مهارت را در بشر بالا آورده است ؛ عاملی است که اختراعات را سبب شده است ؛ ادواتی که منحصراً برای خدمت قشون روی کار آمده ، پس از جنگ ، کاملاً در خدمت بشریت قرار گرفته و افزارهای سودمندی شده است (چه بسیار راه آهنهایی که در زمان خود ما به منظورهای سوق الجیشی ساخته شده ، و هم اکنون یکی از وسایل بازرگانی گردیده است !) از همه بالاتر اینکه جنگ ، کمونیسم و هرج و مرج طلبی دوره های اولیه را از میان برده ، روح انتظام و انضباط را در میان بشر پراکنده ، استفاده ی بندگی از اسیران جنگ را روی کار آورده ، و سبب جلوگیری از پریشانی طبقات و نمو قدرت حکومت گردیده است . اگر مالکیت ، مادر حکومت باشد باید گفت که جنگ هم پدر آن است.» (دورانت ، 1366 ، صص 30 و 31)

در زمان جنگ شاهد بروز اعمالی به دور از هنجار و پیش بینی از سوی مردم هستیم که به ندرت در مواقع عادی و به هنجار از آنان متوقع هستیم . اعمالی چون : از خودگذشتگی ، فداکاری با جان و دارایی ، جانفشانی ، ایثار ، شهادت طلبی ، دیگر اینکه در زمان جنگ نوعی احساس همدلی و پیوستگی در مردم احساس می شود که در زمان صلح کمتر شاهد آن هستیم . « در تمام جنگ ها یک جنبه مسلم اخلاقی به چشم می خورد و حتی مصمم ترین

صلح طلبان نیز قادر به رد و انکار این واقعیت که جنگ تحسین گر فضایل هیجان آور و اصیل است، نیستند: شهامت، فداکاری، وفاداری، دوستی، و درستی در میان جنگجویان، آگاهی و ارج بس عظیم بشریت، در تمام اشکال تمدن خود، بدین فضایل اخلاقی جنگ، همیشه بديهی و آشکار بوده است. « (بوتول، 1370، ص 9)

هالین و گیتلین در مورد درک جنگ به منزله ی شکلی از فرهنگ عامه پسند چنین نظر دارند: « جنگ متفاوت با سایر رویدادهای سیاسی است. زیرا برای تخیل فرهنگی جذابیت فراوانی دارد و چون در دوران جنگ مردم عادی به شیوه ای که کمتر در حالت عادی میسر است، تبدیل به بازیگران صحنه ی تاریخ می شوند: البته زندگی آنان به خطر می افتد؛ سربازان و خانواده ها نیز در پشت جبهه فرصت می یابند در روایت رسانه ها از جنگ تبدیل به قهرمان شوند. توده ی مردم و رسانه هایی که به مردم خطاب می کنند، جنگ را اساساً نه خط مشی ای سیاسی بلکه شکلی از بیان فردی و ملی نشان می دهند. این بیان فرهنگی دو چهره ی اصلی دارد. نخست، جنگ به صورت رقابتی شناسانده می شود که در آن افراد کل ملت می توانند برتری، حرفه ای گری و استعدادهای بالقوه ی خود را نشان دهند: توانایی برای غلبه بر دشمن و انجام وظیفه. دوم، جنگ آیین همبستگی و ستایشی از وحدت جامع شناخته می شود که در شرایط عادی نامیسر است. « (ساسانی، 1384، ص 188)

نهاد آدمی چنان سرشته شده است که در برابر هر کنشی از خویش واکنش نشان میدهد. در واقع کنش ها بشری علتی در استمرار او در کره ی خاکی به شمار می رود. پدیده ها و رخ دادهای بی شماری از گذشته تا به حال نهاد و نفوس آدمی را مورد تهدید خویش قرار داده است. انسان هر باره با استراتژی خاصی به دفاع در برابر هرآنچه که او را تهدید می کرده به پا خواسته است.

از نگاه فلسفی می توان گفت که ماهیت هر پدیده ای با کاری که از آن پدیده برمی آید متعین می گردد . مثلاً " چرخ ریسندگی که تا یکی دو سده ی پیش ماهیت صنعتی و تولیدی داشته است و جزو ابزار درآمد زا بوده است ، امروزه در گوشه موزه ها به قالب یک شیء فانتزی تغییر ماهیت داده است . با پایان یافتن هر جنگی ، تمامی عوامل درگیر در آن ، به کار نمی آیند و گویی همانند آن چرخ ریسندگی ماهیتی فانتزی می یابند اما اندیشه ها و آرمان ها و ارزش های حاکم و جاری در جنگ ، در قالب هنر و ادبیات ماهیتی کارآمد می یابند و در معرکه ی نوینی به کارزار می پردازند . سلاح ادبیات نه تنها پس از پایان یافتن جنگ خاموش نمی شود بلکه بر دامنه آن افزوده می شود ، و این نشان از پویا بودن آن دارد .

ملتی که جنگ نداشته باشد نمی تواند روی پای خود بایستد و اگر به صلح فکر نکند نابود خواهد شد . فرهنگ ملت ها بر روی شالوده های از حماسه و جنگاوری بنا شده است . قهرمانان ملی در جنگ ها و حماسه های میهنی ساخته می شوند و الگویی برای روحیات میهن پرستانه مردم قرار می گیرند و با ادبیات جاودانه می شوند .

حماسه سرایی مشخصه ی آن دوره هایی از تاریخ و فرهنگ ملتی است که مبارزه ی ملی و جنبش های گسترده و دوام دار مردم به غرض ایجاد وحدت ملی و تأمین حقوق و مزایای انسانی در میان جمع وسیعی از انسان ها ، حق آزادی ، عدالت اجتماعی ، ایجاد سرزمین ملی ، استقلال ، امنیت ، دفاع از ارزش های مادی و معنوی در برابر تجاوز بیگانگان و بالاخره تاریخ و هویت ملی در میان ملتی پدید می آید ؛ قوام می یابد و سرانجام در اوج و کمال خویش منتج به تأمین آن ایده آل ها می گردد . از اینجاست که ما در دوره های تاریخ حماسی خویش مقاطع مشخصی از حماسه ورزی کمال یافته و متعالی و گاهی هم حماسه های نا پخته و نارس داشته ایم .

فردوسی به عنوان سردمدار این مهم با خلق شاهنامه سخنگوی همه ی ایرانیان به شمار می رود . او حسرت ها و ورنج ها و آرزوهای مشترک همه ی ایرانیان را جان بخشیده است . او با زنده کردن خاطره ی روزگاران سرافرازی ایران و ستایش ایرانیان به عنوان داناترین و جوانمردترین اقوام کهن جهان و بازگویی ترک تازی های دشمنان به ایران و پایداری های دلاورانه ی ایرانیان آتش ستیز با غاصبان و بیدادگران را دامن می زد .

2-1 جنگ از نگاه فردوسی :

پیش از هر چیزی باید به این موضوع توجه نمود که آیا حکیم فرزانه ، فردوسی ، با سرودن اشعاری با این مضمون ، جنگ را خواهان است یا آنکه جنگ را برای داد و دادگری می خواهد؟ در جنگ فریدون علیه ضحاک این موضوع برایمان روشن می شود که فردوسی از آغاز موضع خود را نسبت به این امر اعلام می دارد و آشکار می گردد که فردوسی هیچ گاه خواهان بی دادی نیست و این امر آن هنگام برایمان ملموس تر می گردد که داستانهای شاهنامه را از نظر بگذرانیم .

شعر فردوسی در شرح جنگهای پادشاهان بر علیه مردمان عادی ، به صورت گذرا است و هیچ گاه آنها را بسط نداده است و گاه آنها را ملامت نیز کرده است . در حالیکه در جنگ عظیم ایران و توران که در کین خواهی سیاوش سروده است آنچنان صحنه جنگ را بسط می دهد تا این موضوع را تبیین نماید که او خواهان داد است .

در شاهنامه فردوسی ، کیخسرو به عنوان پادشاهی دادگر که می خواهد انتقام خون پدرش سیاوش را بستاند ، با لشکر کشتی به سوی توران و به جهت اعتبار بخشیدن به حماسه ها و دلآوری های پهلوانان ایران اینکار را انجام می دهد و اینگونه نیست که با بی عدالتی و ستمگری این امر را انجام دهد بلکه جهت احقاق حق و پایداری ملک ایران زمین است که دست به اینکار میزند : « سرّ زیبای نبردهای بزرگ و حماسه آفرینی شاهنامه هم در این جاست . فردوسی جنگ با جوانمردی را می ستاید و خواننده را به همراه خود وارد صحنه نبرد می سازد . در این صحنه خواننده بی تفاوت نیست ، جانب دار است ، ولی نه جانب هر به اصطلاح خودی ، بلکه در جانب داد و آزادگی . در این نبرد داد و بیداد ، خواننده از بهترین و پاکترین احساسات انسانی لبریز می شود و به همراه نیروی داد در جنگ شرکت می ورزد و با هیجان فزاینده ای پیشرفت و پیروزی آن را دنبال می کند .» (جوانشیر، 1380، ص 293)

شاهنامه ، حماسه است و در حماسه اصلی ترین کردار ، جنگ در جلوه های گوناگون آن است . جنگها در شاهنامه به اشکال متعدد اتفاق می افتند که می توان آنها را بدین گونه طبقه بندی کرد :

1. جنگ انسان ها با دیوان، جادوگران و اهریمنان .
2. جنگ انسان ها با جانوران مانند جنگ با اژدها ، شیر ، پیل ، گراز ، سیمرغ .
3. جنگ انسان ها با یکدیگر .
4. جنگ غافلگیرانه چون : شبیخون و جنگ در قلعه ی دشمن از راه نیرنگ .
5. جنگی که جانوران به همراهی انسان ها برای پیروزی بر اهریمنان نبرد می کنند .
در هر یک از مواردی که ذکر شد نبردها گاه تن به تن و گاه گروهی انجام می گیرد .

فصل دوم:

ادوات جنگی میدان در شاهنامه

1-2 پهلوانان و نبرد افزار:

بخش بزرگی از داستان های پهلوانی شاهنامه را داستان های رزمی تشکیل داده است . این داستان ها در ذکر دلاوری ها و جنگاوری پهلوانان برای انتقام و دفع دشمنان و کسب آوازه آمده است . در این داستان ها پهلوانان با قهرمانی ها و دلاوری های خود حماسه را رقم می زنند . یکی از ویژگی های اینگونه داستان ها پرداختن شاعر به جنگ افزارهای جنگاوران است .

از ویژگی های شعر حماسی پرداختن به جنگ افزارهایی است که در نبردهای حماسی به کار می آمده اند . گاه این جنگ افزارها خاص شده اند مثل کمند اسفندیار یا گرز افراسیاب یا کمان اولیس و در بیش تر موارد عام اند . توصیف ادبی و هنری جنگ افزار از عرصه هایی است که شاعر حماسه سرا می تواند شایستگی و توانایی های خود را در خلق اثر حماسی بنمایاند .

در تمام نبردهایی که در میدان مبارزه در می گیرد نبرد افزارها به عنوان عاملی در جهت فتح و پیروزی به شمار می روند . سلاح جنگ در سپاهیان ایران جوشن یا خفتان ، خود و موزه است . خفتان معمولاً از آهن بود ، ولی گاه آنرا با چرم درندگان هم می ساخته اند ، مانند ببر بیان رستم که سلاح هر کسی بر آن کارگر نمی شد . خود ، هم از آهن ساخته می شده است و موزه را از چرم می ساخته اند . آلات حرب ، زوبین و تیغ و تیر و کمان و ترکش و کمند و گرز و خشت پولاد و نیزه و خنجر و تبرزین و سپر بوده است.